

ההיסטוריוגרפיה הציונית בין מיתוס למציאות

זאב שטרנהל

אכן מבחינתו של גורני 'בנין אומה או תיקון חברה'² חוטא בחטא קרדינלי: זהו ספר המעמיד במבחן הביקורת הרציונלית את ה'אמיתות' המקובלות ולשם כך הוא עושה שימוש בכלים של מחקר משווה, והוא אף מגיח שההיסטוריה שלנו אינה חסינה בפני אזמל הניתוח, היפה בדרך כלל, בעיני אנשים כמו גורני, רק לתולדות אומות העולם.

הספר בנוי שלושה רבדים. תחילה בחנתי את מהות האידאולוגיה שגיבש הזרם המרכזי של תנועת העבודה, את מהות המטרות שקבעו לעצמם המייסדים ואת טיבה של החברה שביקשו לבנות בארץ-ישראל. האידאולוגיה מוגדרת כאן כמסכת יחסי גומלין בין תרבות לפוליטיקה, והמתקן בודק הן את טיבה של המערכת הנורמטיבית ששימשה את התנועה והן את יחסי הגומלין בין הרצוי למציאות.

שנית, בדקתי לא רק מה היו המטרות אלא גם מה היו ההישגים בפועל. המסקנות שאליהן הגעתי שונות בתכלית מאלה שנאחזת בהן זה שנות דור האסכולה האפולוגטית: לטענתי לא זו בלבד שלא היה פער גדול בין הרצוי לבין ההישגים בפועל,

ספק אם מבחינת ערכו הסגולי ראוי מאמרו הקנטרני של יוסף גורני לתגובה רצינית.¹ אך כמסמך המייצג את חולשותיה, פגמיה ועיוותיה של ההיסטוריוגרפיה של תנועת העבודה הישראלית, זהו מאמר הראוי לשמש חומר לימוד בכל האוניברסיטאות, בבחינת אות אזהרה מפני תפיסה היסטורית פשטנית ורדודה. גורני מייצג גם פן אחר, קשה לא פחות, של המציאות האקדמית הישראלית: הנזק שזורע הניתוק, המקובל אצלנו, בין ההיסטוריה של היהודים להיסטוריה הכללית. התפיסה שלפיה תולדות היהודים הן נושא ייחודי למחקר הניבה כבר פרות באושים רבים, אך בתחום תולדות המאה העשרים ובמיוחד בכל הקשור לתולדות הציונות, תוצאותיה היו הרסניות ממש. גישה זו היא שהביאה לשיתוק כל גישה ביקורתית של ממש, להנצחתם של מיתוסים הנוחים לטיפוח זהותנו הקולקטיבית, להסתגרות בגטו אינטלקטואלי, ללא קני מידה השוואתיים וללא פרמטרים בעלי תוקף אוניוורסלי. כאשר נוגע העניין לתנועת העבודה, מיתוספים לכל התחלואים גם העיוורון האמרוציונלי והנאמנות הארגונית.

1 גורני, 'מהות ההיסטורית של הסוציאליזם הקונסטרוקטיווי', קתדרה, 79 (ניסן תשנ"ו), עמ' 182-191.

2 ד' שטרנהל, בנין אומה או תיקון חברה? לאומיות וסוציאליזם בתנועת העבודה הישראלית 1904-1940, תל-אביב 1995.

מכשיר לבניין הכוח הלאומי ולמימוש הציונות, אך הם לא חשבו – בניגוד לחוקרים תמימים – שבארץ-ישראל באמת התרחש עוד נס אחד, וכבמטה קסם נעלם הניגוד בין לאומיות לסוציאליזם. ואמנם כאשר התפארו המייסדים ביכולתם לפרוק את עולה של כל תפיסה 'דוגמטית', הם לא התכוונו לומר שזנחו את הדוגמטיות הלאומית: התוצאה המעשית של השתחררות זו מכבלים אידאולוגיים היתה זניחת הסוציאליזם במשמעותו הרגילה, הלא-מעוותת של המושג. כך ויתרה האליטה התנועתית במודע על שינוי הסדר החברתי למען המטרות הלאומיות. זו היתה משמעותו האמיתית של הסוציאליזם הקונסטרוקטיווי.

מעבר לכך היסטוריון, אם אינו רוצה להיות תועמלן גרידא, אינו רשאי להתעלם מהבעייתיות הטמונה, מנקודת מבטו של הסוציאליזם, בעצם מהותה של הזהות הלאומית היהודית. הציונות, כמו כל התנועות הלאומיות במרכז אירופה ובמזרחה, היתה מעוגנת בתפיסת האומה שיוהן גוטפריד הרדר (Herder) נתן לה ביטוי בסוף המאה הי"ח: הבסיס לזהות פוליטית קולקטיבית ולשותפות בין בני אדם מצוי בתרבות ולא במסגרת השלטונית. המסגרת הפוליטית חיצונית לאדם, ואילו התרבות היא ביטוי למודעות פנימית, ומודעות זו היא שמביאה את האדם לכך שיחוש את עצמו חלק בלתי נפרד של הגוף החברתי. בני אדם המאוחדים על-ידי תרבות משותפת – היסטוריה, לשון, דת – מתלכדים לכדי יחידה אורגנית הדומה למעין משפחה מורחבת. זו היתה תפיסת הלאום של האבות המייסדים, והאידאולוג המובהק שלה הוא א"ד גורדון, אך יסודותיה העיקריים מצויים גם אצל נחמן סירקין, חיים ארלוזורוב וברל כצנלסון. על-פי כל קני

אלא המטרות שמומשו היו בדיוק אלה שבהן התמקדו המייסדים ושאליהן רצו להגיע – מהפכה תרבותית, כיבוש הארץ, עצמאות לאומית והקמת מדינת יהודים. המייסדים, בניגוד לסברה המקובלת, לא היו 'פרגמטיסטים' או 'ראליסטים' אלא אידאולוגים נוקשים וקנאים אשר דבקו במטרותיהם בכל מאדם. רק המטרות שמלכתחילה לא היתה כוונה להשיג נותרו מעבר להישג ידם: המייסדים לא חתרו לשינוי הסדר החברתי, ולא היתה להם ראייה כוללת של חברה חלופית לסדר הקפיטליסטי. לבסוף בחנתי את האידאולוגיה והמעשה של תנועת העבודה ואת המציאות החברתית של ימי היישוב בתוך מסגרת מושגית שתכליתה לברר את מהותה של הלאומיות היהודית, את טיבו של הסוציאליזם שהתגבש בארץ-ישראל ואת מהות היחס בין הסוציאליזם ללאומיות. במונח זה עומדת כאן לדיון שאלה בעלת משמעות כללית: האם תנועה לאומית החותרת למהפכה תרבותית, מוסרית ופוליטית, ונושאת ערכים שהם מטבעם בעלי אופי פרטיקולרי, מסוגלת בכלל לדור בכפיפה אחת עם הערכים האוניברסליים של הסוציאליזם?

שאלות מסוג זה כלל לא עלו בדעתם של היסטוריונים כמו גורני, המזדהים עם המיתולוגיה או עם מערכת המושגים שיצרו האבות המייסדים בעצמם. אך חוקר ראוי לשמו אינו יכול להרשות לעצמו לחזור על סיסמאות כאילו היה להן ערך אנליטי. הטענה כי הסוציאליזם הקונסטרוקטיווי מצא דרך ייחודית להתגבר על הניגוד האימננטי בין סוציאליזם ללאומיות בכך ששחרר את עצמו מכל מסגרת קונצפטואלית, אינה אלא אחיזת עיניים: האבות המייסדים עשו שימוש בטיעון זה בעיניים פקוחות; הם ראו בו

זו פעמים אין-ספור, ובאותה הזדמנות גם העמיד את התיאור האמיתי ביותר של המציאות: 'הרי לשם תחיית האומה ותחיית עצמנו באנו הנה כולנו. לשם הסוציאליזם בא הנה ותורתו בידו מיעוט קטן'.⁴

זאת ועוד, הסוציאליזם, על הממד האוניוורסלי והבין-לאומי שבו, היה מבחינתו של גורדון סכנת מוות ללאומיות היהודית, כי הוא איים להעביר לארץ-ישראל את הגולה השנואה. ואמנם לשנאת הגולה של האבות המייסדים לא היה גבול, ואילו הסוציאליזם סימל את 'השטן הגלותי' המשטה 'בעם תלוש, מפרפר בין החיים ובין המוות...'.⁵ הסוציאליזם, קבע גורדון בשנת 1920 במאמר הנושא את הכותרת 'בניין אומה', שובר את אחדותו של כוח החלוץ שהגיע לארץ-ישראל, הוא מרסק את ליכודו האידאולוגי ומפזר את נאמנותו על-ידי טיפוחה של זהות מעמדית וקשרים עם הפרולטריון העולמי. אם כך ימשכו הדברים, יש חשש כי במקום שתיבנה כאן אומה, יהיה 'הכל כמו בערי הגולה ועירוניתה'. הסוציאליזם, אמר גורדון, מבוסס על ניגוד מעמדי, ואילו העיקרון הלאומי מחייב אחדות מעבר לכל מתיצה חברתית, אחדות עם 'הבורגנים' שלנו, הלא הם כל המון בית ישראל, החנוונים, הסותרים וכו' וכו'.⁶

אין ספק כי עמדתו של גורדון היתה עקיבה לחלוטין ובעלת היגיון פנימי בלתי מעורער. לכל אלה שקיוו כי תימצא פעם 'הפשרה הנכונה בין שתי אלה, בין הלאומיות והסוציאליזם' השיב גורדון: 'פה אין שום

המידה שהיו מוכרים בתחילת המאה העשרים, היתה זו לאומיות אינטגרלית, לאומיות שבטית. כל 'הגרעין הקשה' של אנשי העלייה השנייה – החל באנשי 'הפועל הצעיר', דרך קבוצת הבלתי מפלגתיים ובה כצנלסון, יצחק טבנקין ודוד רמז, ועד לאגף ה'לאומי' במפלגת 'פועלי ציון' בראשות בן-גוריון – החזיק בתפיסה זו. מי שלא הזדהה עמה, סופו שנשחק, נדחק לשוליים, נפלט מהחיים הפוליטיים או עזב את הארץ. כוחות הקונסנזוס השולט, אלה שהקימו את ההסתדרות, את 'אחדות העבודה', את 'הפועל הצעיר' ואת מפא"י, ואשר מאמצע שנות השלושים שלטו ביישוב, היו, כלשונו של גורדון, כוחות הלאומיות 'השלמה'.

ואכן גורדון היה הרבה יותר מפוכח מההיסטוריוגרפיה הנאיווית שלנו. גורדון הבין היטב שהסוציאליזם שלל את עקרונות קדימות האדם, סלד מהלאומיות בגרסתה האורגנית והתרבותית, וראה בשינוי יחסי הקניין את התנאי לשינוי החיים; גורדון ידע שהסוציאליזם מעולם לא חשב שהאדם טעון תיקון: הרוע טמון בסדר החברתי, לא ביחיד. לכן חתר הסוציאליזם לשינוי החברה ולא להתחדשות אישית או תרבותית. האיש מדגניה ידע היטב שהסוציאליזם ראה בכל הניסיונות של 'תיקון האדם' מעשים נאיוויים אם לא צביעות בורגניות או גנבת דעת פשוטה. לפיכך הצטייר הסוציאליזם בעיני גורדון כאויבה הגדול של הציונות. הוא טרח להדגיש זאת היטב בפני ראשוני הבאים מבני העלייה השלישית: 'לא לשם הסוציאליזם באנו לארץ-ישראל ולא לשמה באנו לעבוד ולחיות בעבודה'.³ גורדון חזר והדגיש עובדה

4 שם, עמ' 412.

5 הנ"ל, 'בניין אומה', שם, עמ' 257; הנ"ל, 'לבידור

עמדתנו', שם, עמ' 225-226.

6 הנ"ל, 'על האיחוד', שם, עמ' 428-429.

3 א"ד גורדון, 'לחברי ברוח המנוצחים', האומה והעבודה, ירושלים תשי"ב, עמ' 418.

פשרה אפשרית – פה אפשרי רק מעבר איטי, בלתי מורגש מסוציאליות ללאומיות בצורה חדשה.⁷ המייסדים ביצעו מעבר זה באורח מושלם. הם הבינו שהלאומיות היהודית השלמה, האינטגרלית, אינה מסוגלת לקלוט את הסוציאליזם הדמוקרטי, אשר מצד אחד ראה את עצמו כיורש הליברליזם ומצד אחר טיפח בדבקות את שורשיו המרקסיסטיים. גוון הסוציאליזם האחד והיחיד שהציונות יכלה לקלוט על מנת לעשותו למכשיר עבודה יעיל היה הגוון האנטי-מרקסיסטי, זה שראה את האדם כתוצר של סביבתו התרבותית ולא של מקומו במערכת הייצור.

זה היה גוון הסוציאליזם שגורני מכנה בספרו על 'אחדות העבודה' בשם 'סוציאליזם יהודי יחודי'.⁸ אולם כל מי שמכיר את ההיסטוריה האירופית יודע שלא היתה בגישה זו כל מקוריות: מעצם מהותו כל גוון של סוציאליזם לאומי רואה את עצמו כמיוחד במינו, תוצר של תנאים חד-פעמיים מבחינת המקום והזמן. לעומת זאת הסוציאליזם הדמוקרטי, המעוגן במרקסיזם ובפילוסופיית הנאורות של קאנט, הדגיש תמיד את האוניוורסלי, את המשותף לכל בני האדם. הסוציאליזם הדמוקרטי תפס את בני האדם כיחידים חפשיים ורציונליים, הדומים אלה לאלה בכל זמן ובכל מקום. הסוציאליזם הדמוקרטי הציב לעצמו כמטרה את שחרור האדם מהתלות שיוצר הקפיטליזם. מימוש המטרה חייב שינוי רדיקלי של הסדר הקיים. השינוי ייעשה בשלבים, הוא יהיה איטי, הדרגתי וייעשה בכוח הרוב, אך סופו ליצור חברה אחרת ומערכת חדשה של יחסים בין

בני אדם. לאון בלום למשל, איש מתון מאין כמוהו, נהג להדגיש תמיד את נאמנותו למרקסיזם ולראות בו מצפן ומורה דרך. מורו הגדול של בלום, ז'ן ז'ורס היה קאנטיאני מובהק, ואילו אדוארד ברנשטיין, גם בהשפעתם של הפביאנים אך קודם כול בזכות נאמנותו לקאנט, ראה בסוציאליזם את יורש הליברליזם. גם באוסטרו-מרקסיזם שלטה הדבקות במרקס ובקאנט. הפילוסופיה של ההיסטוריה של מרקס ותפיסת החירות של קאנט שולבו אצל אבות הסוציאליזם הדמוקרטי באופן טבעי לשלמות אחת כי למרקס ולקאנט היה מכנה משותף: שניהם ביקשו לשחרר את בני האדם מהתלות שבה הם היו נתונים. מרקס רצה לשחרר את האדם מהשעבוד שיוצר הסדר הקפיטליסטי, וקאנט תבע ממנו 'להעז ולהיות חפשי' בכוח תבוניתו ולהשתחרר מהשעבוד שמקורו בהיסטוריה ובדת, בכנסייה ובשלטון האוטוריטרי. זה היה תוכנה המשתחרר של הנאורות, ומרקס יכול להיחשב לאחרון הפילוסופים של הנאורות.

ראוי לציין בהקשר זה כי גורני כותב בנימה אירונית על 'הצירוף בין מרקס לקאנט – שהוא כנראה צירוף מקורי של שטרנהל'.⁹ ואולם צירוף זה, כאמור, ידוע לכל, מפורסם ומתועד היטב בתולדות הסוציאליזם. תמוה אפוא שפרופסור להיסטוריה שהקדיש שנות חיים רבות לחקר תנועת העבודה מציג צירוף זה כאילו היה המצאתי שלי. כללו של דבר, עקרונות הסוציאליזם הדמוקרטי היו זרים לזרם הדומיננטי של הסוציאליזם הארץ-ישראלי כמו לכל החלופות האחרות של

9 הנ"ל (לעיל, הערה 1), עמ' 183. ראה גם נוסח אנגלי של המאמר של גורני העתיד לראות אור בקרוב: 'The Historical Reality of Constructive Socialism', *Israel Studies*, 1 (July 1996)

7 הנ"ל, 'עבודתנו מעתה', שם, עמ' 234.

8 "גורני, אחדות העבודה: 1919-1930, תל-אביב תשל"ג, עמ' 23.

ולא ערכים אוניוורסליים או רווחת היחיד, היא המטרה הסופית של כל פעולה פוליטית וחברתית. בתפיסה זו לא מעמד הפועלים הוא הפרולטריון, אלא האומה כולה.

סוציאליזם זה היה הרבה פחות אופטימי מהסוציאל-דמוקרטיה. הוא לא השליך את יהבו על תהליכים כלכליים וחברתיים ארוכי טווח, וגם לא טיפת אמונה מוגזמת בהמוני העם. לא היתה לו ראייה אידאליסטית של האדם, יחסו אל היחיד היה חשדני למדי, ואמונתו בדמוקרטיה – מוגבלת מאוד. לעומת זאת סוציאליזם זה האמין ביכולתם של בני אדם, כאשר הם מונהגים כראוי, לשנות את העולם בכוח הרצון, האמונה והדבקות במשימה. אך מעל לכול האמין הסוציאליזם הלאומי בכוח: כוח פוליטי, כוח כלכלי וכוח ארגוני. גם בן-גוריון לא סמך על ספונטניות והאמין הרבה פחות בדמוקרטיה מאשר באליטות המחזיקות בעצמה פוליטית וכלכלית ומטילות משמעת על ההמונים באמצעות ארגון חזק וכוללני. זה היה סוציאליזם שביקש להעמיד את כוח ההמונים המאורגנים לרשות האומה, ולפיכך היה מרוכז כל כך בעצמו, רחוק כל כך מהאוניוורסליזם של הסוציאל-דמוקרטיה: כל כוח החיות של תנועת העבודה היה מופנה להשגת מטרותיה הלאומיות. כך השתרשה בקרבה ראייה שבטית של העולם. בניגוד לסוציאל-דמוקרטיה האירופית, שהסתייגה תמיד מהשימוש בכוח הפוליטי, כל מעייניה של תנועת העבודה היו מרוכזים בצבירת העצמה הקולקטיבית. הסוציאליזם היה האמצעי היעיל ביותר לגיבוש הכוח ולהפעלתו, לא למען מהפכה חברתית ולא כדי לממש ערכים אוניוורסליים, אלא כדי להביא לידי מהפכה לאומית.

סוציאליזם לאומי. איש לא הבהיר את הדברים באורח חד-משמעי יותר מבן-גוריון, בוועידה השלישית של 'אחדות העבודה', בדצמבר 1922:

לא מתוך חיפוש ובקשת דרך לסדר חיינו על יסודות הרמוניים של יצירה חברתית-כלכלית משוכללת אנו קובעים את קו פעולתנו. הדאגה הגדולה האחת השלטת במחשבתנו ועבודתנו היא – כיבוש הארץ ובנינה בכוח עליה רחבה. כל השאר אינו אלא פרפראות ומליצות ואל נעשה שקר בנפשינו... אין אנו חובשי בית המדרש המתפלפלים בהלכות יצירה עצמית – אנו כובשי הארץ שהועמדו לפני קיר-ברזל ועליהם לנפצו.¹⁰

אלה היו מטרותיו של הסוציאליזם הלאומי הארץ-ישראלי, הוא הסוציאליזם הקונסטרוקטיווי. זרם זה לחם במרקסיות על כל גווניו, בשל פילוג האומה המגולם בו. נוסף לכך, כאשר התפתח בקרב עמים שראו את עצמם כקרבנות ההיסטוריה, כמו למשל באיטליה, הוא ראה בסוציאליזם הדמוקרטי מוצר מותרות של חברות עשירות, מנצחות, חברות שהגיעו אל המנוחה והנחלה, לא פעם על חשבון אלה שהגורל לא שפר עליהם. לסוציאליסטים הלאומיים הזמן תמיד דחק: היה עליהם לדאוג לעמם, לעמם כולו, שהיה נתון בסכנה של כיליון במקרים מסוימים ובסכנת ניוון או טמיעה במקרים אחרים. אין זה משנה אם היתה הסכנה ממשית או מדומה: התחושה הסובייקטיבית היא הנותנת. אחדות האומה הנלחמת על קיומה,

10 ד' בן-גוריון, 'דברי תשובה למתווכחים בוועידה השלישית של אחדות העבודה', קונטרס, קיט (שבט תרפ"ג), עמ' 29.

ולהעסיק בעבודה את 17 מיליונותיו.¹² לפני ארלוזורוב וכצנלסון התנבא באותה רוח ובאותם מושגים הלאומן האיטלקי אנריקו קורדיני. גם הוא לא דרש עבור איטליה אלא את הזכות לצאת למרחב על מנת שתוכל להאכיל את בניה. לשם כך יצר קורדיני את המושג 'אומה פרולטרית': עלינו להתחיל בהכרה בעובדה שיש אומות פרולטריות כמו גם מעמדות פרולטריות... איטליה היא אומה פרולטרית מבחינה חומרית ומוסרית. הוא תבע עבור ארצו את הזכות ללחום על מקומה תחת השמש, לכבוש לעצמה שטחים להתיישבות כדי שבניה לא יצטרכו לצאת לגלות בארצות רחוקות, והטיף כמו גורדון באותו זמן, ל'סולידריות משפחתית בין כל המעמדות באומה'. קורדיני תבע להחדיר 'למוחותיהם [של הפועלים] שענינם הטוב ביותר הוא לשמור על הסולידריות עם מעבידיהם ומעל לכל - עם מולדתם ולעזאזל הסולידריות עם חברים מפראגוואי או מקוצ'ין-סיין'.¹³ גורדון לא חשב אחרת: 'יאמרו הסוציאליסטים מה שיאמרו, אני אומר גלוי מפורש: קרובים לנו יותר אלה ה"בורגנים" שלנו מכל פרולטריון זר שבעולם. עמהם, עם הבורגנים שלנו, אנחנו שואפים להתאחד, ואת תחייתם אנחנו מבקשים כמו את תחייתנו אנו בעצמנו'.¹⁴

בארץ-ישראל היה זה ארלוזורוב שגיבש עקרונות אלה בצורה בהירה להפליא, בחיבור מרוכז אחד, שבמקורו יצא בגרמנית, 'הסוציאליזם העממי של היהודים'. מי שמעיין בעבודה זו, שבה הניח ארלוזורוב, בשנת 1919, את הבסיס העיוני לפעילותו הפוליטית והפובליציסטית, ומשווה את תוכנה למה שנכתב באותן שנים באירופה, ולא רק בגרמניה, מבין מיד כי סדורים לפניו מיטב העקרונות של הסוציאליזם הלאומי, סוציאליזם למען האומה כולה. התפיסה שלפיה לכל עם סוציאליזם משלו, המעוגן בתרבותו וברוחו, וכי לכל תרבות 'נפש' משלה, היתה אז נפוצה מאוד. באותה מידה נפוצה היתה ההכרה כי ישנם עמים שהם קרובות ההיסטוריה, עמים שאי צדק משווע נעשה להם. ארלוזורוב, שכתב באווירה הלוהטת של השנה שלאחר סיום מלחמת העולם, ידע בדיוק למה הוא מתכוון כאשר קבע: 'הלאומיות שלנו היא לאומיות של רעבות... כי כולנו, כל האומה כולה, פרולטריות אנחנו מן הבחינה הלאומית'.¹¹ המושג 'אומה פרולטרית' היה באותה תקופה בבחינת מילת קוד וסימן היכר מובהק של הסוציאליזם הלאומי. גם כצנלסון הגדיר את העם היהודי 'עם של מובטלים' ולחם את מלחמתם של 'העמים המקופחים', וגם הוא תבע למען העם היהודי את הזכות 'להאכיל

לגוניה, תל-אביב תשמ"ח, עמ' 64-69. וכן ראה: E. Corradini, *Discorsi Politici (1902-1923)*, Firenze 1923, pp.100-101, 105-118, 154 ff., 421

14 גורדון (לעיל, הערה 6), עמ' 430, 432; ראה גם: הנ"ל (לעיל, הערה 3), עמ' 416; הנ"ל, 'כנסת ישראל', האומה והעבודה (שם), עמ' 208; הנ"ל 'לביור עמדתנו' (לעיל, הערה 5), עמ' 216, 230-231.

11 ח' ארלוזורוב, 'הסוציאליזם העממי של היהודים', כתבי חיים ארלוזורוב, ג, תל-אביב תרצ"ד, עמ' 26.

12 ב' כצנלסון, ערכים גנוזים: שיחות על בעיות החינוך לסוציאליזם, בעריכת א' ברירדא, תל-אביב תש"ד, עמ' 49, 51; הנ"ל: במבחן: שיחות עם מדריכים, תל-אביב תשי"ג, עמ' 50-51, 56.

13 קטעים נבחרים אלה מצויים בעברית בקובץ מקורות בעריכתי, ראה: המחשבה הפשיסטית

להדגיש: מלחמת המעמדות מוקצה מחמת מיאוס לא משום שאינה תואמת את צורכי העם היהודי אלא משום שהיא מייצגת באורח ממשי את תפיסת היסוד החומרנית של המרקסיזם, ומתוך כך – של הסוציאלי-דמוקרטיה. והמסקנה מכל הנאמר עד כה: 'מחויב הסוציאליזם היהודי להיות לאומי בכירור ללא כל דו-משמעות'.²⁰

לכל אורך המסה המרתקת הזאת נוקט ארלזורוב גישה סוציאליסטית-לאומית בטהרה: הסוציאלי-דמוקרטיה מאוסה בעיניו כי 'השפילה את ערכה של הרוח וולזלה במהותה וביצירה...'²¹ והרי 'הרוח הזה הוא העיקר. לא בתי-חרושת, לא התעשיות הגדולות, לא שיטת הכספים הם קפיטליסטיים, אלא הרוח שמתוכו נוצרו ובכוחו הם מתקיימים', והוא מוסיף: 'הכל תלוי ברוח'.²² תפיסה כוללת כזאת זרה היתה לכל ענפיה של הסוציאלי-דמוקרטיה הגרמנית, הצרפתית והאיטלקית ולכל גוונים של האוסטר-מרקסיזם, מברנשטיין, ז'ורס ומקס אדלר, שביקשו לקלוט את קאנט במסגרת שיטתו של מרקס, ועד אוטו באואר, שייחד מאמץ עצום להתאים את המרקסיזם למציאות של פילוג לאומי. אצל מי שאחזו רגילה לקולם של מבקרי התרבות האנטי-מרקסיסטים והאנטי-ליברלים של תחילת המאה, הקטע הבא יהיה בעל עניין מיוחד: 'הציויליזציה האירופית-אמריקנית הפכה את חיי האנושיות למיכניים. הכל נהפך לטכניקה. כל קיומה של האנושיות הזאת נעשה למכונה גדולה אחת. לא אורגניזמוס אלא אורגניזציה. תרבות הכרך וחלוקת העבודה – אלה הם שני

גם כצנלסון, לאחר שהשתלח בכל אלה שהשביעו את נפשם בתורת ארפורט', בכל אלה התובעים שוויון לפועל הערבי בשם הסולידריות המעמדית ומוכנים לוותר על העיקרון המקודש של העבודה העברית, הבהיר היטב כי בשום מקום בעולם אדם לא נעשה סוציאליסט כי נעשה עוול למי שאינם מבני עמו.¹⁵ כל הסוציאליסטים הלאומיים סברו, כמו ארלזורוב, כי 'כל המעמדות העובדים של העם ביחד הם נושאי השחרור הסוציאלי והלאומי',¹⁶ וכולם סלדו מחלוקת האומה לפרולטריום ובורגנים. מבחינתם לא היו קיימים אלא יצרנים וטפילים: גם בורגני שהשקיע את הונו בבית-החרושת היה יצרן ולא רק הפועל שעמד ליד פס הייצור. מכאן נבע הצורך ללחום עד חורמה במרקסיזם ובליברליזם גם יחד, שתי תפיסות הקורעות את האומה לגזרים. ארלזורוב ייסר את תנועת הפועלים על ש'נרתמה בעולו של האינטרס המעמדי המשקי' והפכה את הסוציאליזם 'לשאלה של קיבה'.¹⁷ הוא תקף לא רק את מלחמת המעמדות אלא את התפיסה ה'חומרנית' של הסוציאליזם: מושג זה היה באותו זמן מילת קוד מרכזית נוספת לשלילת התוכן הרציונליסטי של המרקסיזם על כל גוונים. אין זה מקרה שארלזורוב הסתער על הסוציאלי-דמוקרטיה על 'שהשתמשה בשסוי המעמדות ובמלחמת המעמדות כבאמצעי התעמולה החזק ביותר...'¹⁸ הוא הסתער על העיקרון עצמו ולא רק על יישומו במציאות היהודית, שבה לא היתה קיימת, לפי תפיסתו, כל 'דיפרנציאציה מעמדית ברורה...'¹⁹ זאת יש

15 כצנלסון, במבחן (לעיל, הערה 12), עמ' 18-19, 54-49; הנ"ל ערכים גנזיים (שם), עמ' 24-25.
16 ארלזורוב (לעיל, הערה 11), עמ' 37.
17 שם, עמ' 54.
18 שם, עמ' 41.

19 שם, עמ' 35.
20 שם, עמ' 27.
21 שם, עמ' 73.
22 שם, עמ' 56.

עמודי התנוך של היכל האלילות המודרני.²³ הסלידה מהעיר הגדולה ופולחן השיבה אל הטבע, אל הראשוניות, הפשטות והשורשיות של הכפר, היו תמיד מן המיתוסים של הלאומיות הרדיקלית, לא של הסוציאליזם. פניו של הסוציאליזם היו מופנים כלפי עולם מודרני, מתועש, עירוני. אויבי המודרניות, גם כאשר עשו שימוש בכל הישגיה של התרבות הטכנולוגית, המשיכו להטיף למאבק בה וראו בה חולי המכרסם בגוף האומה.

ארלוזורוב, כמו כצנלסון ובן-גוריון, הסתפק בשליטה בחברה ולא תבע את שינויה, אפילו לא להלכה. שימוש בקטגוריות תרבותיות ופסיכולוגיות ולא בקטגוריות חברתיות גם הוא אחד המאפיינים המובהקים של הסוציאליזם הלאומי. הלאומי ראה תמיד בניצול ובתחושת הנחיתות של העובד בעיה סובייקטיבית ולא תוצאה של מעמד האדם במערכת הייצור. אם העובד נמנה עם האליטה הפוליטית והחברתית, אם הוא כמאמרו של ארלוזורוב 'האריסטוקראטיה ההתישבותית',²⁴ הרי מובן שאין הוא זקוק לשינוי החברה. לא ייתכן שארלוזורוב, שהיה מצוי היטב בתרבות האירופית, לא היה מודע לכך שהמרת הקטגוריות החברתיות בקטגוריות תרבותיות ופסיכולוגיות היא דרך המלך לויתור על הצגת תלופה לחברה הקיימת. זו היתה משמעותו הראשונית של הסוציאליזם הקונסטרוקטיבי: היה זה סוציאליזם של בניין אומה ומדינה, ומלכתחילה היה מקופל

בו הצורך לוותר על שינוי החברה. קדם לארלוזורוב נחמן סירקין, מורו הגדול של כצנלסון, האיש שהוא ככל הנראה אבי המושג סוציאליזם קונסטרוקטיבי בהקשר הארץ-ישראלי. סירקין סבר שבפרולטריון לובש הנציזם צורה סוציאליסטית נאצלת:²⁵ זו לא היתה תפישה סוציאלי-דמוקרטית. הסוציאלי-דמוקרטיה גם לא אימצה לעצמה את ההגדרות שהעמיד סירקין לעם ולגזע. בעיניו עוד בתקופה שלפני ההיסטוריה... נולדו והתפתחו בתוך הקיבוצים השונים של בני האדם תכונות גזעיות, פיזיות ופסיכיות, אשר לפיהן נפרדו בני האדם'. הסוציאלי-דמוקרטיה גם לא קיבלה את התפיסה שלפיה 'ההתגשמות המוחשית של התכונות הגזעיות-הפסיכיות, הם עיקרי השפה, יסוד הדת והחיים, הקיבוצים והמשפחות של העמים הקדמונים'.²⁶ בניגוד לסוציאליזם הדמוקרטי סיגל לעצמו סירקין את ראיית האומה כנוהן טבע. לכן על-פי שיטתו מוכרח היה הלאום לתפוס עמדת בכורה ביחס למעמד. נוסף לכך סירקין ידע ש'הניגוד של האינטרסים הכלכליים עושה את אחדות האומה, שהיא הנחה מוקדמת לציונות, לדמיון שוא'.²⁷ נוסחה זו, כמו גם הנוסחה הקובעת כי 'הציונות היא מפעל בניין של היהודים, ולפיכך אין היא עומדת בניגוד למלחמת המעמדות, אלא ממעל לה',²⁸ היתה מסימני ההיכר המובהקים של הסוציאליזם הלאומי. סירקין סבר שקיים בין בני אדם שוני תרבותי, פיסולוגי ופסיכולוגי היוצר לא רק

23 שם, עמ' 52.

24 הנ"ל, 'מלחמת המעמדות במציאות הא"י, הרצאה בוועידת הפועל הצעיר בפתח-תקה, הפועל הצעיר, 18 באוקטובר 1926, עמ' 17.

25 נ' סירקין, 'הציונות הסוציאליסטית', כתבי נחמן סירקין, א, בעריכת ב' כצנלסון ו' קופמן, תל-

אביב תרצ"ט, עמ' 262.

26 הנ"ל, 'גזע, עממיות ולאומיות', שם, עמ' 264-265.

27 הנ"ל, 'שאלת היהודים ומדינת היהודים הסוציאליסטית', שם, עמ' 44.

28 שם, עמ' 45.

